

УДК 378:784

БОНДАРЕНКО Анжеліка Володимирівна –
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри методики музичного
виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету
e-mail: bondarenko_ang@ukr.net

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка фахівців у вищій школі спрямовується на здобуття студентами певної кваліфікації, передбачає оволодіння фаховими знаннями й вміннями. Формування фахової компетенції майбутніх учителів музики у вищому навчальному педагогічному закладі є однією з найголовніших цілей викладання циклу диригентсько-хорових дисциплін. Враховуючи психолого-педагогічні особливості педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва у загальноосвітній школі, студентів під час вивчення циклу диригентсько-хорових дисциплін разом із диригентсько-технічними вміннями та навичками забезпечують уміннями: не просто диригувати хоровий твір, а скеровувати процес його художнього виконання учнями; продемонструвати правильне інтонаційне виконання мелодійної лінії; адаптувати шкільну пісню до певного складу учнів із урахуванням їхніх вокальних можливостей, шкільного віку; використовувати диригентські прийоми під час вокально-хорової роботи зі школярами; добирати шкільні пісні для класної та позаурочної роботи з урахуванням вікових особливостей учнів; аналізувати хорове звучання й коригувати його; використовувати засоби мультимедіа у педагогічній роботі з учнями; використовувати сучасні педагогічні технології й методи навчання; вміти ставити педагогічні завдання й виконувати їх засобами музичного мистецтва. До того ж, нами було враховано той факт, що музично-виконавська діяльність учителя музичного мистецтва повинна відповідати вимогам загальноосвітньої школи, а його робочий репертуар повинен містити твори як композиторів класиків, відомих світових хорових композиторів, так і сучасних українських композиторів які створюють пісні для учнів шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підготовка студентів у процесі вивчення циклу диригентсько-хорових дисциплін є складовим компонентом системи професійного навчання майбутніх учителів музики у вищому навчальному педагогічному закладі освіти. Її зміст, функції, основні

закономірності побудови досліджуються вітчизняними дослідниками. Питання з хорознавства, теорії хорового диригування досліджувались такими дослідниками як М. Багриновський, О. Єгоров, В. Краснощоків, М. Колесса, К. Ольхов, К. Пігров, К. Птиця, П. Чесноков та ін. Сутність диригентського жесту розглядали у своїх дослідженнях М. Малько, С. Казачков, О. Поляков, І. Мусін та ін. Теорія інтонаційно-рухової сфери досліджується у працях Б. Асаф'єва, Є. Назайкінського, М. Арановського, В. Москаленка тощо. Проблематикою диригентсько-хорової підготовки студентів у вищих навчальних закладах займаються Ж. Дебела, А. Козир, А. Кречковський, Т. Первушина, Н. Соколова, О. Софронова, І. Цовьянова, Б. Яркіна та інші.

Мета статті: спираючись на науково-методичний досвід фахової підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних педагогічних закладах, визначити й теоретично обґрунтувати основні принципи диригентсько-хорового навчання студентів у процесі вивчення циклу диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи кращі традиції диригентсько-хорового розвитку студентів і гуманістичний характер їхнього фахового навчання, ми спиралась на природовідповідність, як важливий фактор формування й розвитку диригентсько-технічних умінь майбутніх учителів музики. Тому, на наш погляд, крім традиційних дидактичних принципів доцільно в межах запровадження особистісно-зорієнтованого навчання в практиці музичної освіти дотримуватись ряду принципів диригентсько-хорового навчання, що будуть сприяти правильній організації самостійної діяльності студентів за допомогою інформаційних засобів навчання. Визначимо провідні принципи, що лежать в основі диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики у процесі фахового навчання у вищому навчальному педагогічному закладі.

Принцип доступності полягає у відповідності хорового твору за навчальним планом як навчального матеріалу, методів і

засобів навчання рівню диригентського розвитку майбутнього вчителя музики, а також передбачає його готовність до сприйняття фахових знань під час навчання, «дотримання правил від простого до складного» [10, с. 112]. Як показує практика, формування у студентів диригентсько-технічних умінь під час фахового навчання у вищому навчальному педагогічному закладі не потребує використання хорових творів із хорових концертів, духовних хорових концертів, або фрагментів із опер. Оскільки диригентсько-хорова підготовка майбутніх учителів музики передбачає їхню підготовку до педагогічної роботи з учнями шкільного віку, тому ознайомлення студентів із шкільними піснями, обробками народних пісень приносить більше позитивних результатів і користі, й постає доступним навчальним матеріалом для студентів. Враховуючи те, що на етапі формування в майбутнього вчителя музики диригентсько-технічних умінь він недостатньо володіє вокальними вміннями для того, щоб співати й аналізувати вокально-технічні труднощі в мелодійній лінії кожної хорової партії музичного твору. Тому доцільно до навчальної роботи студента над диригентською технікою залучати хорові твори що є нескладними для вокального виконання. У цьому процесі студент також грає хорову партитуру на музичному інструменті, й оволодіває навичками читання хорових партитур, які відрізняються за музичною формою, музичною фактурою, видом і типом хору тощо. Доступності засвоєння майбутнім учителем музики певних диригентських прийомів сприяє використання викладачем хорових творів що містять: просту двочастинну, тричастинну або куплетну музичну форму; двоголосся, триголосся, чотириголосся; літературний текст рідною мовою.

Разом із тим, процес формування в майбутніх учителів музики диригентсько-технічних умінь передбачає використання можливостей комп'ютера та міжнародної мережі Інтернет. Залучення студентів до самостійної навчальної роботи з використанням складних комп'ютерних музичних програм, Інтернет-технологій призводить до того, що студенти уникають виконання такого виду навчальної діяльності. Студенти музичних факультетів не мають достатнього досвіду навчальної роботи над хоровим твором у цих програмах із використанням сучасних Інтернет-технологій. Підвищенню інтересу студента до самостійної навчальної діяльності за допомогою комп'ютера, а також набуттю досвіду використання можливостей сучасної

інформаційної техніки у навчальній роботі над хоровим твором, диригентською технікою сприяє: залучення студента до використання простих комп'ютерних музичних програм; спонукання до здійснення пошуку даних у мережі Інтернет; перегляду відео фрагментів, які містять відеоматеріал щодо виконання хоровими колективами хорових творів.

Принцип взаємозв'язку диригентських засобів. Реалізація цього принципу дозволяє створити фонд для виконання студентом природних, доцільних диригентських жестів під час висловлення інтерпретації хорового твору. У процесі навчальної роботи студента над формуванням і розвитком диригентсько-технічних умінь є можливість розвитку диригентського апарату залучаючи такі диригентські засоби як міміка, артикуляція, погляд диригента. Ці диригентські засоби хоровий диригент активно використовує під час репетиційної роботи з хоровим колективом над вокально-технічними труднощами у хоровому творі. Хоровий диригент використовує диригентські засоби комплексно для ефективного впливу на співаків, а також для висловлення диригентських намірів щодо інтерпретації хорового твору. Мова йде також про інтонаційну виразність диригентської пластики, в основі якої лежить ліга від першого до п'ятого пальця руки диригента. Така пластика кистьових рухів забезпечує «цілісність руки» під час диригування студента хорового твору. Об'єднуючий рух руки уможлиблює забезпечення уявного подовження звуку, і його перехід у наступний звук. При цьому, рука проходить ту відстань між долями, яка за визначеним метроритмом є необхідною. Залежно від потрібного музичного штриха диригентський рух може мати характер безперервності, або бути дискретним. Виконання студентом навчальних вправ без аналізу кожного диригентського засобу, пошуку вдалого варіанту виконання диригентського руху не постане результативним, навіть за умови використання навчальної наочності. Відпрацювання майбутнім учителем музики вміння використання кожного диригентського засобу з метою виразного висловлення своїх диригентських намірів має місце на різних етапах навчальної роботи над хоровим твором – як під час виконання ауфтакту до вступу (при зосередженні уваги співаків за допомогою міміки, погляду, артикуляції для налаштування їх на відповідний характер музичного твору, його темп, виконання музичного штриха), так і під час відпрацювання фрагментів хорового твору, що містять диригентсько-технічні труднощі. Це здійснюється для забезпечення розуміння студентом значимості кожного

диригентського засобу в комплексному застосуванні під час диригування хорового твору. При цьому необхідно враховувати те, що свідоме оволодіння студентом уміння комплексного застосування диригентських засобів під час диригування хорового твору забезпечує сталість набутих диригентсько-технічних умінь, дає можливість студентам здійснювати самоконтроль і самокорекцію.

Варто також виділити **принцип домінуючої ролі диригентсько-технічних вправ**, який реалізується під час диригентського навчання майбутніх учителів музики шляхом виконання ними різноманітних диригентсько-технічних навчальних вправ. У процесі формування диригентсько-технічних умінь студент запам'ятовує послідовність виконання диригентських рухів, навчається виконувати диригентські схеми, оволодіває диригентськими прийомами, і тому викладачу необхідно спрямовувати його до використання набутих умінь і знань під час диригування диригентсько-технічних вправ. Більше уваги потрібно надавати диригентсько-технічним вправам, які містять приклади різних типів хору, оскільки вони передбачають використання різних диригентських позицій. Диригентсько-технічні вправи які містять ритмічні труднощі потребують не тільки використання студентом певних диригентських прийомів, а й сприяють залученню під час навчальної роботи усіх видів пам'яті – слухової, зорової, мовленнєво-рухової та моторної.

Для успішного вирішення навчальних завдань щодо вивчення хорового твору корисним постає створення викладачем диригентсько-технічних вправ на нотному матеріалі цього твору. Під час представлення студенту навчальної вправи викладач ставить перед ним навчальну задачу. Г. Балл поняття «навчальна задача» розуміє як систему до якої входять такі компоненти як предмет задачі та вимоги задачі. На думку Ю. Машбіца, навчальні задачі повинні бути спрямовані на засвоєння студентами системи засобів, які гарантують результативність навчальної діяльності. Дослідник зауважує, що «у більшості навчальних задач прямим продуктом роботи над ними є виконавча частина. Прямим продуктом розв'язання цих задач має бути свідоме виділення їхніх основних орієнтирів, свідомий вибір шляхів розв'язання. Учні повинні усвідомлювати задачу, її структуру та засоби її розв'язання» [6, с. 76–78].

Не менш важливим під час навчальної роботи студента над диригентсько-технічною вправою є спонукання його до здійснення оцінки власних навчальних дій, що стимулює його до визначення способу правильного

виконання навчальних завдань. У цьому процесі студент повинен уміти критично ставитись до отриманого навчального результату, корегувати диригентські жести. Оволодіння студентом рядом послідовних і взаємопов'язаних оцінних дій сприяє свідомому використанню диригентських прийомів під час формування диригентсько-технічних умінь, якими він буде користуватись упродовж усієї практики.

Вважаємо доцільним також виділити ще один принцип – **принцип раціонального використання мінімальності й масштабності диригентських рухів** зміст якого полягає в тому, що диригентські рухи повинні відповідати творчому задуму диригента щодо виконання хорового твору. Це передбачає триєдність у моменті виконання диригентського руху: внутрішньо-слуховий образ, художній прообраз (художній ідеал), реальне акустичне звучання музики [2; 3]. Даний принцип забезпечує розкутість диригентського апарату майбутнього вчителя музики при усвідомленні своїх потенційних диригентських можливостей, а набуття студентом уміння вільного оволодіння різними амплітудами диригентського жесту уможливорює виконання часткових і загальних кульмінацій хорового твору. Така навчальна робота студента передбачає здійснення аналізу диригентського руху за певною диригентською схемою, яка відпрацьовується шляхом багаторазового повторення з використанням як невеликої амплітуди диригентського руху, так і великих за амплітудою диригентських жестів. Цей принцип передбачає здійснення викладачем педагогічної установки щодо виявлення студентом наполегливості під час відпрацювання диригентських прийомів і оволодіння фаховими знаннями, адекватного реагування на невдачі або тимчасові труднощі, здійснення аналізу причин неправильного виконання диригентського прийому. Під час такої навчальної діяльності відбувається одночасна реалізація умовної та практичної поведінки студента, що передбачає здійснення самоконтролю над навчальними діями.

Багатовікова диригентсько-хорова практика довела, що вільний рух хорового диригента зрозуміло передає співакам зміст композиторського задуму, і є віддзеркаленням його власного ставлення до музичного твору. Використання хоровим диригентом вільного диригентського жесту впливає на висловлення інтерпретації хорового твору, та уможливорює наповнення її динамізмом і контрастністю. Це впливає на активність хорових співаків під час художнього виконання даного хорового твору, їхнє вольове висловлення емоційного стану, інтересу до виконавського процесу. **Принцип**

свободи й природності диригентського жесту ми розглядаємо як прогресивний шлях до знаходження певних закономірностей диригентського виконання, їх систематизацію, більш цілісне проникнення в сутність музичного тексту хорового твору із здійсненням детального аналізу його характерних особливостей. Цей принцип забезпечує функціонування горизонтальної інтегративної та вертикальної ліній. В. Кандинський лінію розглядає як слід рухомої точки, що виникає з руху в результаті знищення вищого, замкнутого стану спокою. Так із статичного стану здійснюється перехід у динамічний стан [4].

Необхідно зазначити, що диригентський жест бере свій початок із такого першоджерела як ауфтакт до вступу, і є інформаційним носієм, що забезпечує подальше наповнення музичної думки. Оволодіння студентом уміння виконувати диригентські рухи вільно й природно уможливує висловлення ним музичної думки в межах даного метроритму. Засвоєння й виконання студентом диригентського руху відбувається з використанням різних диригентських позицій. Завдяки створенню викладачем проблемних і творчо-пошукових ситуацій під час навчальної роботи студента над диригентською технікою, спрямуванню його до здійснення самоаналізу диригентських дій уможливується набуття ним умінь логічно обґрунтувати доцільність виконання певного диригентського малюнку, який не тільки відображає характерні особливості даного хорового твору, але й забезпечує багаторівневу комунікацію під час диригування виконавським колективом.

Принцип спірально-сконцентрованого пошуку творчих орієнтирів полягає у залученні студентів до творчої діяльності під час навчальної роботи над хором твором, і базується на об'єктивному прагненні студента до самозростання. Під час розгляду даного принципу ми спіралісь на те, що завданням учителя музичного мистецтва є не стільки демонстрація учням набутих диригентсько-технічних навичок, скільки їхнє використання під час вокально-хорової роботи з учнями загальноосвітньої школи. Тому під час диригентсько-хорового навчання, оволодіння студентом диригентськими прийомами не повинно зводитись до механічного заучування. Майбутній вчитель музики повинен не тільки засвоїти правильність виконання певного диригентського прийому, але й усвідомити роль даного прийому у хоровому звучанні музичного твору.

Розвиток творчих орієнтирів по спіралі передбачає поступове введення до навчальної програми хорових творів, що містять

диригентсько-технічні труднощі, а згодом за рахунок залучення студента до самостійної навчально-пізнавальної діяльності вивчення творів великої форми. Це також передбачає вибір майбутнім учителем музики способів дослідження хорової партитури, його здатність мислити розкуто й творчо для художнього виконання хорового твору.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, розгляд процесу фахової підготовки майбутніх учителів музики у вищому навчальному педагогічному закладі показав, що під час диригентсько-хорового навчання широко слід використовувати як традиційні принципи – принцип систематичності та послідовності, принцип свідомого засвоєння знань, принцип міцного засвоєння знань, принцип наочності навчання, принцип індивідуального підходу, принцип активності, принцип розвивального навчання, принцип зв'язку теорії з практикою, принцип наступності і перспективності, так і деякі специфічні: принцип доступності, принцип взаємозв'язку диригентських засобів, принцип домінуючої ролі диригентсько-технічних вправ, принцип раціонального використання мінімальності й масштабності диригентських рухів, принцип свободи й природності диригентського жесту, принцип спірально-сконцентрованого пошуку творчих орієнтирів. Використання накопиченого в даній галузі науково-методичного й практичного досвіду, а також дотримання принципів диригентсько-хорового навчання сприяє оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів музики до музично-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Бурська О. П. Музикоцентрична модель розвитку творчої особистості як проблема виконавської підготовки вчителя музики / О. П. Бурська // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка». – 2006. – № 5. – С. 50–53.
3. Гринчук І. П. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: навч.-метод. посібник / І. Гринчук, О. Бурська. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 224 с.
4. В. Кандинський. Избранные труды по теории искусства. В 2 т. Т. 2 / Василий Кандинский. – М.: Гилея, 2001. – 344 с.
5. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія / А. В. Козир. – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 380 с.

6. Mashbits Yu. I. Psichologo-pedagogicheskie problemy komp'yuterizatsii obucheniya / Yu. I. Mashbits. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.

7. Островська Т. В. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до хорової роботи в школі / Т. В. Островська, С. П. Федорищева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки / відп. за вип. О. М. Пономарьова. – Луганськ, 2011. – Вип. 7 (218). – Ч. 2. – С. 110–115.

8. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти / Г. М. Падалка. – К.: Муз. Україна, 1982. – 144 с.

9. Поляков О. Язык дирижирования / О. Поляков. – К., 1987. – 94 с.

10. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / Михайло Михайлович Фіцула. – К.: Академія, 2001. – 528 с.

REFERENCES

1. Ball, G. A. (1990). *Teoria uczebnych zadach: psichologo-pedagogicheskiiy aspect* [Theory problems of study: psychological and pedagogical aspect]. Moscow: Pedagogika.

2. Burska, O. P. (2006). *Muzykotsentrychna model rozvytku tvorchoi osobystosti yak problema vykonavskoi pidgotovky vchytelia muzyki* / O. P. Burska // *Naukovi zapysky TNPU imeni Volodymyra Gnatiuka. Seria «Pedagogika»* [Model of creative personality as a problem performing music teacher training].

3. Grinchuk I. P. (2008) *Problemy muzychnogo myslennia: teoria i metodyka rozvytku. Dialektyka muzychnogo logosu ta eidosu: navch.-metod. posibnyk* / I. Grynchuk, O. Burska. – Ternopil: Pidrychnyky i posibnyky [Issues of musical thinking: theory and methodology development. The dialectic of musical logos and Eidos: teach].

4. Kandynskiy V. (2001) *Izbrannye trudy po teorii iskusstva. V 2 t. T. 2* / Basiliy Kandynskiy [Favourites proceedings on art theory]. – М.: Gilea.

5. Kozyr A. V. (2008) *Profesiyna majsternist uchyteliv muzyky: teoria i praktyka formuvannya v systemi bagatorivnevoi osvity: monografya* / A. V. Kozyr [Professional skills of music teachers: theory and practice of forming the system of multilevel

education]. – К.: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Dragomanova.

6. Mashbits Yu. I. (1988) *Psichologo-pedagogicheskie problem komp'yuterizatsii obucheniya* / Yu. I. Mashbits [Psychological and Pedagogical problems learning of kompyter]. – М.: Pedagogika.

7. Ostrovska T. V. (2011) *Pidgotovka majbutniogo vchytelia muzychnogo mystetstva do chorovoi roboty v shkoli* / T. V. Ostrovska, S. P. Fedorishcheva // *Visnyk Luganskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky \ vidp. za vyp. O. M. Ponomariova* [Preparation of the future teacher of music to choral work in school]. – Lugansk.

8. Padalka G. M. (1982) *Uchytel, muzyka, dity* / G. M. Padalka [Teacher, music, children]. – К.: Muz. Ukraina.

9. Poliakov O. (1987) *Yazyk dirizhyrovania* / O. Poliakov [Language choral conducting]. – К.

10. Fitsyla M. M. (2001) *Pedagogika: navchalnyi posibnyk dla studentiv vyshchych pedagogichnykh zakladiv osvity* / Mychailo Mychailovych Fitsyla [Pedagogy: Textbook for students of higher educational institutions Education]. – К.: Akademia.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОНДАРЕНКО Анжеліка Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: методика диригентсько-хорового навчання у вищій школі, формування особистості майбутнього вчителя музики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BONDARENKO Anzhelika Volodymyrivna – Candidate of Pedagogic Sciences, senior Lecturer of the Department of methods of musical education, singing and choral conducting, Krivoy Roh State Pedagogical University

Circle of scientific interests: methods of conducting and choral training in higher school, formation of professional identity of future music teacher profile.

УДК 378.147:[37.011.3-051:78]

БОНДАРЕНКО Дмитро Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету
e-mail: bondarenko_dmitrij@mail.ru

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні перетворення музичної освіти в Україні, коли різко зростає значення професіоналізму,

соціальної відповідальності за результати своєї праці, спрямовані до створення можливості гармонійного всебічного розвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу. Одним із